

Agnieszka RADZIWINOWICZÓWNA

Uniwersytet Warszawski

a.radziwinowicz@is.uw.edu.pl

CZY *HOMO SACER* MOŻE ZOSTAĆ OBYWATELEM?

DOŚWIADCZENIE MIGRACJI DROGĄ DO BUDOWY OBYWATELSKOŚCI W MEKSYKAŃSKIEJ SPOŁECZNOŚCI TRANSNARODOWEJ

ABSTRACT

Can Homo Sacer Become a Citizen? The Experience of Migration as a Means to Construct Citizenship in a Mexican Transnational Community

The article is a part of a discussion about the efforts of the modern nation-state to control individuals by circumscribing their mobility. The case study concerns a community from Mixteca region in Oaxaca, Mexico. The exclusion from the labor market contributed to national and international mobility of the community members. Because of their border crossing without the required state authorization migrants are labeled "illegal". The U.S. nation-state reduces them to what Giorgio Agamben has called "bare life". Deportation is manifestation of total power that nation-state holds over a deportable alien. In the first decade of the 21st century the number of removals equaled deportations during the Great Depression. Members of the transnational community, excluded both by "sending" and "receiving" states, seek ways to build the community's welfare on their own. It is possible due to collective monetary remittances, which enable the realization of the communitarian goals. That is an example of political culture that constitutes the emerging transnational citizenship.

Słowa kluczowe: obywatelskość, transnarodowość, wykluczenie, nagie życie, Meksyk

Key-words: citizenship, transnationality, exclusion, bare life, Mexico

WPROWADZENIE

Imigranci, nazywani czasem współczesnymi metojkami¹, na wiele sposobów doświadczają społecznego wykluczenia. W literaturze zauważa się, że są oni *wykluczeni z kulturowego obywatelstwa*², a mieszkańcy kraju imigracji stosują wobec nich dyskryminujące i rasistowskie praktyki³. W badaniach nad migracjami często pomija się jednak zagadnienie partycypacji obywatelskiej migrantów w kraju emigracji. Klasyczny model migracji, ukazujący jednostkę jako opuszczającą jedno społeczeństwo i rozpoczynającą życie w kraju imigracji (określanym zazwyczaj jako kraj przyjmujący), ogniskował optykę badaczy migracji na procesie asymilacji lub adaptacji do życia w nowym otoczeniu społecznym i instytucjonalnym. Często przyjmowana redukcjonistyczna perspektywa asymilacyjna nie pozwala jednak dostrzec związków migrantów ze społecznością pochodzenia⁴. W ostatnich latach przeciwko podejściu asymilacyjnemu i opisującemu enklawy migranckie jako diaspory⁵ sprzeciwili się badacze identyfikujący się z nurtem studiów transnarodowych⁶. Znaczący wkład do tej dyskusji wnieśli badacze interesujący się meksykańskimi społecznościami zamieszkującymi terytoria Meksyku i USA. Wskazują oni na powiązania tworzone przez migrantów z członkami społeczności pochodzenia. Społeczności transnarodowe opisuje się czasem jako tworzone przez pierwszą społeczność (hiszp. *comunidad primaria*, ang. *prime community*) oraz społeczności-córki (hiszp. *comunidades „hijas”*, ang. *daughter community*)⁷. Społeczności-córki są zlokalizowane zarówno w kraju emigracji (np. w dużych miastach, do których emigrują

¹ J. Raciborski, *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2011, s. 61.

² D.A. Boehm, *Intimate Migrations. Gender, Family, and Illegality among Transnational Mexicans*, New York 2012, s. 128.

³ A. Portes, *Un diálogo Norte-Sur: el progreso de la teoría en el estudio de la migración internacional y sus implicaciones*, [w:] *El país transnacional. Migración mexicana y cambio social a través de la Frontera*, red. M. Ariza, A. Portes, México 2007, s. 658, *Colección Desarrollo y Migración*.

⁴ D.A. Boehm i in., *Children, Youth and the Everyday Ruptures of Migration*, [w:] *Everyday Ruptures. Children, Youth and Migration in Global Perspective*, red. C. Coe i in., Nashville 2011, s. 4.

⁵ Michael Kearney krytykuje koncepcję diaspor, według której jednostki postrzegają się jako naród zamieszkujący poza swoim miejscem pochodzenia. Por.: M. Kearney, *Lo local y lo global: La antropología de la globalización y el transnacionalismo*, [w:] *Espacios y transnacionalismo*, red. D. Hiernaux, M. Zárate, México 2008, s. 61, *Colección Estudios Transnacionales*.

⁶ Przykładem mogą być publikacje Metropolitalnego Uniwersytetu Autonomicznego w Iztapalapie w Mieście Meksyk (UAM-I). Ich autorami są badacze związani z Wydziałem Antropologii UAM-I, por. np.: *San Juan Mixtepec. Una comunidad transnacional ante el poder clasificador y filtrador de las fronteras*, red. F. Besserer, M. Kearney, México 2006, *Colección Estudios Transnacionales*; R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia. Hacia la construcción del bienestar y el desarrollo comunitario transnacional de Santa María Tindú, Oaxaca*, México 2006, *Colección Estudios Transnacionales*; *Espacios y transnacionalismo...*; D. Oliver Ruvalcaba, C. Torres Robles, *Excluidos y ciudadanos. Las dimensiones del poder en una comunidad transnacional mixteca*, México 2012, *Colección Estudios Transnacionales*; N. Wence, *El pequeño gobierno. Una comunidad transnacional mixteca en la lucha por conservar su gobernabilidad*, México 2012, *Colección Estudios Transnacionales*.

⁷ M. Kearney, *El poder clasificador y filtrador de las fronteras*, [w:] *San Juan Mixtepec...*, s. 53.

mieszkańcy wiosek), jak i poza jego granicami, w miejscach, gdzie mieszkają jednostki identyfikujące się z pierwszą społecznością⁸. Nie wszyscy członkowie społeczności transnarodowej wywodzą się z pierwszej społeczności, dzieci migrantów w pierwszym pokoleniu przyszły na świat poza miejscem pochodzenia ich rodziców, nieprecyzyjne jest wobec tego określanie jej mianem społeczności pochodzenia. Dla wszystkich pozostaje ona jednak ważnym punktem odniesienia.

Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy doświadczenie migracji (w tym migracji nielegalnej) ma wpływ na obywatelskość migrantów. Przyjmuję definicję obywatelskości zaproponowaną przez Edmunda Wnuk-Lipińskiego, który rozumie przez to pojęcie *postawę zawierającą świadomość praw we wspólnocie i obowiązków wobec wspólnoty*⁹. Na podstawie, jaką jest obywatelskość, budowana jest rola obywatela¹⁰ i nabywana jest znajomość typowego dla niego zachowania.

Artykuł stanowi studium przypadku społeczności transnarodowej wywodzącej się z Meksyku i zamieszkującej terytoria tego kraju oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki. Pueblo, z którego pochodzi badana społeczność i które w niniejszym artykule określam nazwą San Ángel, znajduje się w stanie Oaxaca (w regionie Mixteca). Według danych spisowych z 2010 r. San Ángel zamieszkiwało 2 600 osób¹¹. Jego mieszkańcy posługują się wyłącznie językiem kastylijskim, w społeczności nie istnieje typowy dla niektórych puebli regionu tradycyjny system zobowiązań (kastylijski *usos y costumbres*, ang. *cargo system*¹²). Zlokalizowana na południu Meksyku Oaxaca jest najuboższym stanem kraju¹³. W regionie Mixteca, w którym położone jest San Ángel, dominuje rolnictwo o małej towarowości¹⁴. Produkcja kukurydzy (najważniejszego w Meksyku zboża) i innych towarów nie jest w San Ángel dostatecznie duża, co przyczynia się do konieczności ich importowania, a także pozyskiwania środków na ich zakup. Pauperyzacja

⁸ Podział na pierwszą społeczność i społeczności-córki na gruncie studiów transnarodowych krytykowała Rocío Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*, s. 36. Badaczka dostrzega, że podział zakłada podporządkowanie społeczności-córek wobec pierwszej społeczności. Przyjmuję zaproponowany przez Michaela Kearneya podział, uważam bowiem, że w analizowanym przeze mnie przypadku istnieje symboliczna zależność społeczności-córek od pierwszej społeczności zlokalizowanej w Meksyku. Członkowie badanej społeczności identyfikują się z pierwszą społecznością, takiego symbolicznego znaczenia nie posiada natomiast żaden inny węzeł transnarodowej sieci.

⁹ E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia życia publicznego*, Warszawa 2006, s. 103, *Wykłady z Socjologii*, 3.

¹⁰ *Tamże*.

¹¹ Z uwagi na relatywnie dużą liczbę mieszkańców określenie San Ángel mianem wsi mogłoby dziwić polskiego czytelnika. Użycie nazwy „miejscowość” nie oddaje natomiast peryferyjnego charakteru San Ángel. Termin „pueblo” ma natomiast zarówno emiczny, jak i etniczny charakter. Posługują się nim członkowie badanej społeczności. Użycie tego wyrazu obcego jest o tyle uzasadnione, że był już stosowany (zarówno w USA, np. przez Douglasa Massey’a, jak i przez polskich badaczy) do opisu meksykańskich jednostek administracyjnych liczących powyżej 2,5 tys. mieszkańców. M. Anacka i in., *Etnosondażowe podejście do badania migracji jako procesu społecznego*, [w:] *Mobilność i migracje w dobie transformacji. Wyzwania metodologiczne*, red. P. Kaczmarczyk, Warszawa 2011, s. 73.

¹² W. Haviland, *Cultural Anthropology*, Fort Worth 1999, s. 203-204.

¹³ M. Romero Frizzi i in., *Oaxaca: Su tierra y su gente*, México 2010, s. 280.

¹⁴ Por.: M. Kearney, *El poder clasificador...*, s. 56.

puebla oraz ograniczone możliwości poprawy jakości życia mieszkańców, stanowiące konsekwencję jego peryferyjnego położenia, przyczyniły się do intensywnej emigracji. Większość migrantów z San Ángel nie miała stosownych pozwoleń na wjazd, pobyt i pracę na terytorium USA. Powstały łańcuchy, a następnie sieci migracyjne, w miejscu największej koncentracji migrantów wykształciły się społeczności-córki, które – łącznie z położonym w Oaxace pueblem – tworzą transnarodowe San Ángel.

Kontekst prezentowanych w niniejszym artykule badań jest wyjątkowy. W 2011 r., pierwszy raz od kilku dekad, liczba Meksykanów wyjeżdżających do Stanów Zjednoczonych Ameryki zrównała się z liczbą Meksykanów udających się w przeciwnym kierunku¹⁵. Jesteśmy zatem świadkami przełomu w dziejach meksykańskich procesów migracyjnych. Z jednej strony trudniejsze stało się przekroczenie zielonej granicy, co było rezultatem zaostrenia amerykańskich kontroli. Na przykład w 2011 r. na amerykańsko-meksykańskiej granicy zostało zatrzymanych 67 410 obywateli meksykańskich, usiłujących przekroczyć ją bez wymaganego zezwolenia¹⁶. W latach 2010 i 2009 liczba zatrzymań była wyższa (odpowiednio 75 464 oraz 75 322¹⁷), przy podobnych, a nawet wyższych wydatkach poniesionych na ochronę szczelności granicy w 2011 r. Można wobec tego wnioskować, że wielu Meksykanów – świadomych czekających ich trudności – zrezygnowało z kosztownej próby przedostania się do USA. Wysoka skuteczność amerykańskich patroli granicznych jest bowiem powszechnie znana w Meksyku. Z drugiej strony w ostatnich latach wzrosła liczba Meksykanów opuszczających terytorium USA. Częstą przyczyną przyjazdu do Meksyku jest deportacja z USA¹⁸. Część deportowanych przed odesłaniem do Meksyku odbywa karę za wykroczenia lub przestępstwa popełnione w USA. W przypadku wielu migrantów jedyną przyczyną deportacji bywa jednak brak zezwolenia na pobyt na terytorium USA. Według dostępnych danych w 2011 r. wydalono do Meksyku blisko 450 tys. osób¹⁹.

W rezultacie wprowadzenia bardziej szczegółowych kontroli na meksykańsko-amerykańskiej granicy pobyt wielu transmigrantów w ich kraju pochodzenia przekształcił się w „powrót na stałe”. Wielu migrantów z San Ángel cyrkulowało bowiem między Meksykiem a USA, odwiedzając pueblo raz do roku bądź raz na dwa-trzy lata. Ponowny wyjazd do Stanów Zjednoczonych często okazuje się jednak niemożliwy z uwagi na nieuregulowany status migracyjny²⁰. Powrót wielu Meksykanów „na stałe” w wielu przypadkach miał zatem charakter niezamierzony.

¹⁵ J. Passel, D. Cohn, A. Gonzales-Barrera, *Net Migration from Mexico Falls to Zero – and Perhaps Less*, Washington 2012, s. 6.

¹⁶ J. Simanski, L.M. Sapp, *Immigrations Enforcement Actions: 2011*, Homeland Security, Office of Immigration Statistics, Washington 2012, s. 3, *Annual Report*, [online] http://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/immigration-statistics/enforcement_ar_2011.pdf, 12 VII 2013.

¹⁷ *Tamże*.

¹⁸ Ze względu na ograniczoną objętość niniejszego artykułu, nie opisuję obowiązujących w amerykańskim prawie kategorii nakazów opuszczenia terytorium Stanów Zjednoczonych i zbiorczo nazywam je deportacją. Por. np.: *tamże*, s. 2 (Box 2).

¹⁹ *Tamże*, s. 6-7.

²⁰ Ponad połowa meksykańskich migrantów nie posiada zezwolenia na pobyt na terytorium USA. J. Passel, D. Cohn, A. Gonzales-Barrera, *Net Migration from Mexico...*, s. 7.

METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ

W 2012 r. udałam się do Meksyku na półroczne stypendium meksykańskiego rządu przyznawane badaczom cudzoziemcom. W tym czasie odbyłam pobyt studialny na Metropolitalnym Uniwersytecie Autonomicznym w Iztapalapie w Mieście Meksyk oraz przeprowadziłam badania terenowe. W San Ángel mieszkalam przez trzy miesiące. Po raz pierwszy udałam się do puebla na przełomie marca i kwietnia, drugi raz przebywałam tam między majem a lipcem. Materiał etnograficzny zbierałam, prowadząc obserwacje (w tym obserwację uczestniczącą) oraz wywiady pogłębione. W San Ángel obserwowałam m.in. wybory prezydenta Meksyku. Formę obserwacji uczestniczącej miały swobodne rozmowy prowadzone przeze mnie z mieszkańcami puebla²¹, a także zamieszkiwanie z nimi (*intensive residing*). Niezbędnym uzupełnieniem obserwacji było prowadzenie w języku hiszpańskim dziennika badań terenowych.

Drugim ważnym narzędziem badawczym był wywiad pogłębiony. Miał on częściowo ustrukturyzowany charakter, zawierał elementy wywiadu narracyjnego, zależało mi bowiem na możliwie szczegółowym poznaniu doświadczenia moich rozmówców, a także na umożliwieniu im samodzielnego osadzenia swoich doświadczeń w ich hierarchiach wartości. W San Ángel prowadziłam wywiady indywidualne i rodzinne. Przede wszystkim starałam się dotrzeć do migrantów powrotnych (a także członków ich rodzin, którzy nie migrowali), którzy mieli za sobą pobyt w USA. Podczas prowadzenia wywiadów dążyłam do tego, by miały one raczej charakter rozmowy, wymiany informacji niż „przesłuchania” prowadzonego przez badaczkę. W San Ángel przeprowadziłam wywiady ze 118 osobami. Z większością rozmówców spotykałam się nie tylko przy okazji wywiadów. Często widywaliśmy się na ulicy, w prowadzonych przez nich sklepach, taksówkach; te spotkania dawały możliwość nawiązania kolejnych rozmów, wymiany opinii na temat puebla. Moi rozmówcy wykorzystywali te okazje, by dopytać o moje życie prywatne, a także tradycje mojego kraju pochodzenia.

Dla zapewnienia anonimowości rozmówcom, zrezygnowałam z podawania ich autentycznych imion, zatajam też prawdziwą nazwę puebla. Zależy mi jednak na zachowaniu podmiotowości informatorów, dlatego opisując ich przypadki, podaję fikcyjne imiona²².

PODWÓJNE WYKLUCZENIE

Daniela Oliver Ruvalcaba i Cristian Torres Robles zauważają, że zarówno obywatelskość, jak i wykluczenie mają wiele wymiarów²³, wskazują ich wymiar społeczny, ekonomiczny, polityczny, kulturowy. Ponadto obywatelskość i wykluczenie dotyczyć mogą róż-

²¹ M. Hammersley, P. Atkinson, *Metody badań terenowych*, przeł. S. Dymczyk, Poznań 2000, s. 146.

²² A. Chwieduk, J. Schmidt, *Metodologia badań*, [w:] *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, red. M. Buchowski, J. Schmidt, Poznań 2012, s. 48, *Poznańskie Studia Etnologiczne*, 10.

²³ D. Oliver Ruvalcaba, C. Torres Robles, *Excluidos y ciudadanos...*, s. 34-35.

nych poziomów; jednostka jest obywatelem społeczności o różnym zasięgu, podobnie jak może być wykluczona ze społeczności gminy, stanu, państwa narodowego bądź społeczności transnarodowej. Wychodząc z tego założenia, Oliver i Torres sygnalizują potrzebę prowadzenia analiz na poziomie lokalnym, państwowym oraz transnarodowym. Członkowie badanej społeczności wywodzącej się z San Ángel doświadczają podwójnego wykluczenia. Dotyczy ono obu państw narodowych, których terytoria zamieszkują²⁴. Podobnie jak wiele innych rdzennych społeczności zamieszkujących Meksyk, doświadczają wykluczenia społecznego, stanowiącego rezultat polityki państwa meksykańskiego wobec obszarów peryferyjnych²⁵. Niedostateczny jest np. dostęp do bezpłatnej opieki zdrowotnej, a bezpłatna edukacja kończy się na gimnazjum²⁶, co wielu młodym ludziom uniemożliwia zdobycie zawodu lub kształcenie się na wyższych studiach. Wykluczenie ekonomiczne mieszkańców San Ángel ma swoje źródło we wspomnianym już braku dostępu do zatrudnienia, w regionie Mixteca nie istnieją bowiem duże przedsiębiorstwa, nie są też realizowane znaczące federalne ani stanowe inwestycje²⁷.

Złożony charakter ma również wykluczenie doświadczane przez migrantów z San Ángel w USA. Na skutek stosunkowo krótkiej historii międzynarodowej emigracji z puebla większość wyjeżdżających nie ma tam zezwolenia na pobyt i pracę²⁸. Brak stosownych zezwoleń naraża imigrantów na eksploatację²⁹ i generuje inne wymiary wykluczenia. Michael Kearney opisuje sytuację transnarodowych społeczności z regionu Mixteca jako zależność postkolonialną, ponieważ wartość dodana, jaką wnoszą ich praca, znacznie przewyższa wynagrodzenie, które dostają w zamian³⁰. Migranci o nieuregulowanym statusie, którzy nie pracują w szarej strefie, opłacają składki na ubezpieczenie społeczne, chociaż nie mają dostępu do opieki zdrowotnej, a w przyszłości nie skorzystają z przywilejów emerytalnych. Nie mają bowiem dostępu do obowiązkowego numeru ubezpieczenia społecznego; korzystają z numeru fałszywego lub użyczono-ego przez innego pracownika, odprowadzając obowiązkowe składki na jego konto³¹. Kearney wskazuje, iż koszty niskopłatnej pracy są przenoszone na meksykańskie rodziny i społeczności transnarodowe, gdyż pracownicy po okresie ciężkiej pracy regenerują siły na terytorium Meksyku³².

²⁴ O wykluczeniu „na dwóch krańcach transnarodowej geografii” mieszkańców społeczności Santa María Tindú położonej w regionie Mixteca zob.: R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*, s. 30.

²⁵ *Tamże*, s. 29.

²⁶ Nauka w istniejącej od niedawna w San Ángel szkole średniej jest płatna.

²⁷ R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*, s. 29.

²⁸ Większość wyjeżdżających wyemigrowała już po ostatniej amnestii dla cudzoziemców, która towarzyszyła uchwalonej w 1986 r. Immigration Reform and Control Act.

²⁹ M. Kearney, *El poder clasificador...*, s. 54-55; F. Villagómez Porras, *Migracje z Meksyku do Stanów Zjednoczonych*, [w:] *Migracje. Hiszpańskojęzyczna przestrzeń. Trzy kontynenty*, red. J.E. Zamojski, Warszawa 2007, s. 109-110, *Migracje i Społeczeństwo*, 13.

³⁰ M. Kearney, *El poder clasificador...*, s. 52.

³¹ *Tamże*, s. 62.

³² *Tamże*.

Z uwagi na znaczenie statusu migracyjnego dla doświadczenia migrantów z San Ángel, instytucjonalną analizę ich obywatelskości i wykluczenia sytuuję w teoretycznych ramach rozważań nad nielegalnością³³. Państwo narodowe etykietuje zamieszkujących jego teren nieobywateli, nadając im różny status migracyjny³⁴, jednak oni wszyscy narażeni są na deportację z terytorium danego państwa. Osoby o nieuregulowanym statusie są szczególnie zagrożone deportacją. Dla opisu ich sytuacji Nicholas De Genova i Nathalie Peutz, autorzy książki *The Deportation Regime*, stosują kategorię „nagiego życia” zaproponowaną przez Giorgio Agambena³⁵. W ujęciu tego włoskiego filozofa nagle życie charakteryzuje jednostkę, o której losach decyduje podejmuje suweren, nie uwzględniając praw człowieka i obywatela³⁶. Zdaniem Peutz i De Genovy państwo narodowe redukuje do nagiego życia egzystencję tzw. nielegalnych imigrantów³⁷. Jak pisze Agamben, nagle życie pozbawione jest znaczenia politycznego, co skutkuje ich wykluczeniem z życia politycznego³⁸.

Migranci z San Ángel w USA nabywają samoidentyfikację „nielegalny imigrant”³⁹, są też świadomi, że na amerykańskich terenach przygranicznych obywatelskie patrole pełnią „łowcy Meksykanów” (*cazamexicanos*), którzy nie wahają się strzelać do osób przepływających się przez pustynię bądź góry dzielące Meksyk od USA⁴⁰. Nikt z moich rozmówców nie zastanawiał się, kto „łowcom” daje prawo strzelania do „nielegalnych imigrantów”. Przykład ten dramatycznie ilustruje podobieństwo nieudokumentowanych migrantów do opisanej przez Agambena figury *homo sacer*⁴¹, ucieleśnienia „nagiego życia”, *życia, które daje się zabić i nie daje się poświęcić*⁴². Ekstremalną manifestacją władzy państwa narodowego nad imigrantem jest deportacja. Deportując go, suweren przyznaje sobie prawo decydowania o jego miejscu życia, zasiewa w nim niepewność dotyczącą przyszłości i możliwości realizacji powziętych planów.

³³ Por. np.: D.A. Boehm, *Intimate Migrations...; The Deportation Regime. Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, red. N. De Genova, N. Peutz, Durham 2010.

³⁴ D.A. Boehm, *Intimate Migrations...*, s. 128.

³⁵ G. Agamben, *Homo sacer. Suwerenna władza i nagle życie*, przeł. M. Salwa, Warszawa 2008.

³⁶ *Tamże*, s. 193.

³⁷ N. Peutz, N. De Genova, *Introduction*, [w:] *The Deportation Regime...*, s. 9.

³⁸ G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 185, 240.

³⁹ M. Kearney, *El poder clasificador...*, s. 36.

⁴⁰ Por. *minutemen* [w:] F. Villagómez Porras, *Migracje z Meksyku...*, s. 107.

⁴¹ Figurę tę wprowadził do nowoczesnej filozofii Agamben, który opisuje za jej pomocą posiadacza nagiego życia. Termin *homo sacer*, po raz pierwszy użyty przez rzymskiego gramatyka Pompejusza Festusa, bywa tłumaczony na język polski jako „człowiek święty”. Przekład ten nie oddaje jednak w pełni charakteru tej rzymskiej kategorii prawnej, zwłaszcza faktu, że człowiek opisywany jako *sacer* postrzegany był jako wyjęty spod ludzkiego i boskiego prawa oraz przeklęty. G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 104. Piotr Nowak, autor posłowie do polskiego wydania książki Agambena, wskazuje, iż próby przekładu tego pojęcia na język polski są niedoskonałe. P. Nowak, *Posłowie*, [w:] G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 269.

⁴² G. Agamben, *Homo sacer...*, s. 19.

W pierwszej połowie 2012 r. w San Ángel przebywało dwadzieścia pięć osób wydalonych z terytorium USA. Do tej liczby nie wliczam osób, które deportowano od razu po złapaniu na granicy⁴³. Deportacja z USA prowadzi do braku poczucia podmiotowości sprawczej, które niezbędne jest do wykształcenia obywatelskości⁴⁴. Warto jednak weryfikować, jak – jeśli w ogóle – doświadczenie zamieszkiwania w USA oddziałuje na obywatelskość osób z San Ángel. Podczas pobytu w USA obserwowali oni obywatelskość Amerykanów, aktywnie angażujących się w sprawy publiczne, co już w XIX w. opisywał Alexis de Tocqueville⁴⁵.

DWA ASPEKTY OBYWATELSKOŚCI

Xymena Bukowska i Edmund Wnuk-Lipiński wyróżniają dwa aspekty obywatelskości: poznawczy i behawioralny⁴⁶. Na ten pierwszy składają się: znajomość przepisów prawnych oraz zainteresowanie sytuacją polityczną. W wymiarze behawioralnym można wskazać na korzystanie z praw i realizowanie obowiązków oraz na kulturę obywatelską. Oba aspekty obywatelskości są powiązane – poznawczy może motywować do działania, zaś realizacja zadań obywatela pozwala jednostce nabyć wiedzę o pozytywnych i negatywnych prawach jej przysługujących. Dla porządku wywodu zdecydowałam się na odrębną analizę dwóch wymiarów obywatelskości, choć – ze względu na wspomniane powiązania – „laboratoryjne” ich wyodrębnienie nie jest możliwe.

Poznawczy aspekt obywatelskości

Migranci etykietowani jako „nielegalni” jeszcze przed emigracją poznają odnoszące się do nich obowiązujące w USA prawa negatywne, począwszy od zakazów dotyczących cudzoziemców (zakaz wjazdu bez wizy lub zielonej karty), po restrykcje obejmujące wszystkich mieszkańców terytorium tego państwa. Przykładem drugiej kategorii przepisów może być, praktycznie nieegzekwowany w Meksyku, zakaz jazdy samochodem bez zapiętych pasów bezpieczeństwa. Wykroczenia drogowe były częstą przyczyną zatrzymania, a następnie deportacji moich rozmówców z San Ángel. Policjanci ruchu drogowego mają bowiem prawo kontaktować się z funkcjonariuszami U.S. Immigration and Customs Enforcement, amerykańskiej policji imigracyjnej i skarbo-

⁴³ Część osób zatrzymanych na granicy natychmiast transportuje się na stronę meksykańską, inni natomiast umieszczani są w strzeżonych ośrodkach, po czym doprowadzani do granicy.

⁴⁴ E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia...*, s. 103.

⁴⁵ A. de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, Bruxelles 1835-1840. Półtora wieku po opublikowaniu *O demokracji w Ameryce* Robert Bellah, Richard Madsen, William Sullivan, Ann Swidler i Steven Tipton użyli zaproponowanego przez de Tocqueville'a terminu „skłonności serca” do opisu naturalnej ich zdaniem dla Amerykanów potrzeby uczestniczenia czy „włączania się” w sprawy publiczne. R.N. Bellah i in., *Skłonności serca. Indywidualizm i zaangażowanie po amerykańsku*, przeł. D. Stasiak, P. Skurowski, T. Żyro, Warszawa 2007, *Współczesna Myśl Humanistyczna. Cywilizacja Amerykańska*.

⁴⁶ E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia...*, s. 103.

wej. Świadomość zagrożenia ujawnieniem ich statusu migracyjnego i deportacją sprawia, że moi rozmówcy stosowali się w USA do praw ruchu drogowego. Jak wynika jednak z obserwacji prowadzonych w San Ángel, osoby, które przebywały w USA, nie korzystają z pasów bezpieczeństwa. Zmiana postaw dotyczących jazdy nie ma zatem trwałego i niezależnego od kontekstu charakteru.

Wiedzę o istniejących w USA pozytywnych prawach dotyczących imigrantów poszerzają osoby, które podejmują próbę uzyskania prawa pobytu na terytorium USA. W 2000 r. podjął ją Fidel. Fidel wyemigrował do stanu Iowa dziesięć lat wcześniej, a w 1995 r. dołączyła do niego jego żona (podobnie jak jej mąż nie miała amerykańskiej wizy). Dzieci Fidela i Amady przyszły na świat w USA i – na mocy obowiązującego tam prawa ziemi – otrzymały amerykańskie obywatelstwo.

Próba regulacji statusu migracyjnego wymagała od Fidela nabycia kompetencji poznawczych (poznania przepisów) oraz podjęcia określonych działań (m.in. wypełniania i składania stosownych wniosków, zatrudnienia pełnomocnika). Można założyć, że w dalszej perspektywie starania o regulację statusu mogą przyczynić się do wykształcenia aspektu kognitywnego i behawioralnego obywatelskości.

Fidel zatrudnił prawnika, który błędnie złożył w jego imieniu wnioski o azyl polityczny. Kiedy Fidel został wezwany na przesłuchanie w sprawie nadania statusu azylanta, pomyślał, że zaszła pomyłka i nie stawił się w urzędzie. Nie zrobiwszy tego, stracił możliwość legalizacji pobytu oraz otrzymał nakaz deportacji.

Jak się później okazało, nie tylko Fidel padł ofiarą oszustwa prawnika. Złożył on wnioski o azyl polityczny dla 300 innych migrantów zarobkowych ubiegających się o status rezydenta. *Fidel: [Adwokat] od nas wszystkich wziął pieniądze za wnioski [o zezwolenie na pobyt stały], ale wystąpił o azyl polityczny. Kiedy adwokat ze stanu Nebraska [który poszukiwał pokrzywdzonych przez oszusta] odnalazł nas wszystkich, zatelefonował do nas. „Odbędzie się przesłuchanie w sprawie prawnika, który państwa oszukał, i musisz się państwo stawić”. Z trzystu osób stawili się dwadzieścia pięć, ze stanów Nebraska, Iowa i części Illinois. Składaliśmy zeznania przed sędzią migracyjnym, w sądzie. I odebrano mu uprawnienia, prawnik stracił więc wszystko.*

Wniesienie oskarżenia wymagało wyjścia z obszaru, w którym funkcjonują imigranci – społecznej i prawnej strefy nielegalności, niewidzialnej dla amerykańskiego państwa⁴⁷. Migranci starają się w nim pozostać, by uniknąć groźby deportacji. Fidel i nieliczni pokrzywdzeni przez prawnika zdecydowali się ją opuścić i sformułować żądania wobec tamtejszego systemu sprawiedliwości. Fidel odwołał się również od decyzji o wydaleniu go z terytorium Stanów Zjednoczonych. Sąd migracyjny rozpatrywał jego wnioski przez wiele lat. *Fidel: Przez dziesięć lat chodziłem do sądu. Spotykałem się z sędzią. Dali mi pozwolenie na pracę i raz do roku spotykałem się z sędzią.*

Sytuacja, w której znalazł się Fidel, zmusiła go do poznania północnoamerykańskich procedur prawnych, a także przedsięwzięcia odpowiednich wobec nich zachowań, m.in. zatrudnienia nowego adwokata. *Fidel: Złożyliśmy trzy wnioski: do Białego Domu, do sądu, do którego należy Iowa, czyli do Nebraski, i do [sądu imigracyjnego w] Chicago.*

⁴⁷ R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*, s. 269.

Pomimo dziesięciu lat walki o przyznanie statusu migracyjnego i nadania praw pozytywnych, takich jak pozwolenie na pracę na czas trwania procedur, apelacja Fidela została odrzucona w 2010 r. i otrzymał on nakaz „dobrowolnego wyjazdu” (*voluntary departure*). W ciągu trzech miesięcy miał opuścić terytorium Stanów Zjednoczonych, by uniknąć zorganizowanej deportacji⁴⁸. Wraz z nim terytorium USA opuściła jego żona i troje dzieci, rodzina chciała bowiem uniknąć rozłąki.

Obecnie Fidel angażuje się w życie społeczności San Ángel. Walka, którą stoczył w celu regulacji swojego statusu migracyjnego, podniosła jego kompetencje w sprawach publicznych. Przykład tego rozmówcy potwierdza też wyniki badań innych autorów, według których doświadczenie migracji może przyczynić się do bardziej krytycznej oceny polityki prowadzonej w pierwszej społeczności⁴⁹. Fidel ingerował np. kiedyś u władz gminy w sprawie niskiej jakości usług medycznych świadczonych w pueblu oraz w regionie.

Nie tylko migranci interesują się w San Ángel północnoamerykańskim prawem migracyjnym. Chęć zdobywania wiedzy o nim obejmuje również osoby „niemobilne” czy „pozostające w domu”. Ci, którzy fizycznie nie opuszczają terytorium puebla, są poddawani transnacionalizacji, głównie ze względu na regularne komunikowanie się z bliskimi, którzy przebywają w USA. Niemigranci lub, innymi słowy, „pozostający w domu” zwykle wiedzą o zagrożeniu deportacją ich bliskich. Często stanowi ona dla nich źródło trosk. Zagrożenie deportacją sprawia, iż transnarodowe społeczności stają się szczególnie świadome znaczenia statusu migracyjnego⁵⁰. Wzrost tej świadomości dotyczy nawet dzieci⁵¹. „Pozostający w domu” bacznie śledzą sytuację bliskich przebywających w USA oraz dowiadują się o planowanych zmianach w północnoamerykańskim prawie migracyjnym.

Jako ilustracja może posłużyć wypowiedź Ursuli, matki siedmiorga dzieci, z których pięcioro przebywa w USA. *Ursula: Murzynek obiecał, że ogłosi amnestię dla cudzoziemców, i dlatego otrzymał w wyborach [w 2008 r.] głosy Meksykanów, którzy mają dokumenty. Ale nie ogłosił amnestii i tłumaczył się, że Izba Reprezentantów ma większą władzę i nie mógł w tej sprawie nic zrobić. I teraz [w 2012 r.] obiecuje to samo, bo zbliżają się wybory. Ale jeszcze zobaczymy, czy Meksykanie będą chcieli na niego głosować.*

Ursula rozmawia na temat amerykańskiej polityki ze swoimi dziećmi (regularnie kontaktują się telefonicznie), a także ogląda telewizyjne serwisy informacyjne. Wzrost kompetencji poznawczych ma formę migracyjnego transferu społecznego (*social remittance*). Jak pisze Peggy Levitt, autorka tego pojęcia, na transfery społeczne składają się *idee, zachowania, tożsamości i kapitał społeczny*⁵² przekazywane między krajem imigracji a emigracji.

⁴⁸ Dobrowolny wyjazd nie łączy się z wpisem do akt, jak jest w przypadku deportacji.

⁴⁹ P. Levitt, D. Lamba-Nieves, *Social Remittances Revisited*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2011, Vol. 37, nr 1, s. 6, [online] <http://dx.doi.org/10.1080/1369183X.2011.521361>.

⁵⁰ J. Dreby, *The Burden of Deportation on Children in Mexican Immigrant Families*, „Journal of Marriage and Family” 2012, Vol. 74, nr 4, s. 832, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.00989.x>.

⁵¹ A. Radziwinowiczówna, *Children of Sánchez 50 Years Later: Agency of Transnational Children*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2014, nr 3, s. 33-50.

⁵² P. Levitt, *The Transnational Villagers*, Berkeley 2001, s. 54.

Behawioralny aspekt obywatelskości

Jednym z elementów behawioralnego aspektu obywatelskości jest korzystanie z praw i wypełnianie obowiązków. Przykładem może być głosowanie w wyborach. Po przyjeździe do Meksyku migranci z San Ángel korzystają zarówno z biernego, jak i czynnego prawa wyborczego. W 2012 r. w San Ángel obserwowałam głosowanie w wyborach parlamentarnych i prezydenckich. Obserwacje i wywiady przeprowadzone przeze mnie dostarczyły kilku ciekawych danych.

Dla niektórych mieszkańców puebla były to pierwsze wybory, w których uczestniczyli. Tak było na przykład w przypadku Nicolasa, 42-letniego transmigranta, który nigdy wcześniej nie miał okazji głosować. W młodości wyemigrował do Miasta Meksyk i nie był tam wpisany na listę wyborców. W 2000 r. wyemigrował do USA, a jego krótkie wizyty w San Ángel nie przypadły w czasie wyborów. Ostatni raz Nicolás przyjechał do puebla w 2011 r., jego ponowne przekroczenie granicy – mimo wielokrotnych starań – okazało się niemożliwe. Jego – pierwsza od dwóch dekad – dłuższa obecność w pueblu umożliwiła mu udział w wyborach prezydenckich. Korzystając w Meksyku z czynnego prawa wyborczego, przyjeżdżający do San Ángel realizują behawioralny aspekt obywatelskości. Jak wynika jednak z moich obserwacji, ich wyborom rzadko towarzyszy głębsza refleksja, mają one raczej klientelistyczny charakter. San Ángel jest podzielone na zwolenników dwóch największych partii politycznych w Meksyku: Partii Rewolucyjno-Instytucjonalnej (PRI) oraz Partii Rewolucyjno-Demokratycznej (PRD), a preferencje polityczne dotyczą nie tylko jednostek, ale i rodzin poszerzonych. Również preferencje polityczne osób, którym przyjazd z zagranicy umożliwił oddanie głosu po raz pierwszy, były zgodne z sympatiami ich rodzin.

Preferencje polityczne w transnarodowym San Ángel mają wymiar transgraniczny – są reprodukowane przez osoby zamieszkałe „na północy” (*en el norte*), chociaż niewielu z nich korzysta z prawa głosu. Głosowanie za granicą po raz pierwszy umożliwiono Meksykanom w wyborach prezydenckich w 2006 r. Odbywa się listownie i musi być poprzedzone zapisaniem się na listę wyborców zamieszkałych za granicą. Teoretycznie możliwość oddania głosu mają także osoby przebywające w USA bez zezwoleń wymaganych przez to państwo⁵³, jednak żaden z moich rozmówców z niej nie korzystał. Mogą to zrobić wyłącznie osoby dysponujące meksykańskim dowodem osobistym, a w badanej społeczności wielu migrantów nie posiada dowodu (często nie posiadają żadnego dokumentu tożsamości).

Moje obserwacje pozwalają wnioskować, iż w San Ángel migranci nie korzystają z czynnego i biernego prawa wyborczego częściej niż „pozostający w domu”. Należy też wskazać, że część członków transnarodowej społeczności, mimo możliwości udziału w głosowaniu, świadomie wyklucza się z politycznego wyboru. Jest tak w przypadku Rebeki i Ricarda, małżeństwa prowadzącego sklep w centrum San Ángel. Spędzili oni jedenaście lat w Nowym Jorku. Po przyjeździe do San Ángel nie angażują się w żadną

⁵³ Código Federal de Instituciones y Procedimientos Electorales, art. 1, 180, 313, 315, Cámara De Diputados Del H. Congreso De La Unión, México 2008, [online] <http://ife.org.mx/archivos2/Normateca/COFIPE.pdf>, 21 I 2015.

działalność obywatelską o charakterze politycznym, nie uczestniczą też w wyborach. *Ricardo: Nigdy nie poszedłem [głosować]! Dlatego, że tutaj, w pueblu, ludzie mówią „ja jestem zwolennikiem jednej partii, a on jest zwolennikiem innej partii”. I te dwie osoby bardzo się nie lubią. I dlatego my nie chodzimy [głosować], ponieważ mamy tu nasz sklep i jak pójdziemy głosować, i powiemy, że głosujemy na PRI, ludzie z PRD, którzy przychodzili do nas kupować, już nie będą do nas przychodzić. Tak tu jest.*

Wspomniana wcześniej polaryzacja polityczna puebla motywuje Ricarda i Rebekeę do rezygnacji z udziału w wyborach. Wiedzą oni bowiem, że chociaż głosowanie jest tajne, w małej społeczności szybko zaczęłyby się domysły, na jaką partię polityczną głosują. Mogłyby one prowadzić do skonfliktowania właścicieli sklepu ze zwolennikami innego ugrupowania.

W obserwowanych przeze mnie wyborach prezydenckich nie głosowali też ci transmigranci, którzy nie są zarejestrowani w San Ángel. Wbrew popularnemu przekonaniu dotyczącemu migrantów, nie przemieszczają się oni jedynie między pierwszą społecznością a konkretną społecznością-córką. Ich migracyjne trajektorie uwzględniają wiele miejsc, położonych zarówno na terytorium Meksyku, jak i USA. Na przykład jeden z rozmówców po deportacji z USA osiadł w Stanie Meksyk, gdzie wyrobił dowód osobisty. Było to jednoznaczne z rejestracją na tamtejszej liście wyborców. W 2012 r. przebywał w San Ángel i nie mógł głosować w wyborach prezydenckich. Jak pokazuje analiza materiału zebranego w badanym pueblu, w konsekwencji swojej mobilności społeczności transnarodowe mogą doświadczać wykluczenia z politycznego wyboru.

OBYWATELSKOŚĆ TRANSNARODOWA

Barbara Lisocka-Jaegermann zaproponowała hipotezę, iż podwójna przynależność meksykańskich transmigrantów pozwala im uniknąć marginalizacji w jednym z systemów, w których uczestniczą⁵⁴. Analizowany tu przypadek nie potwierdza tego założenia; członkowie społeczności z San Ángel doświadczają wykluczenia ze strony obydwu państw narodowych, których terytoria zamieszkują⁵⁵. Jak starałam się udowodnić powyżej, ma ono złożony charakter, chociaż poszczególne jego wymiary różnią się. W sytuacji wykluczenia najuboższe i najsłabsze społeczności mogą jednak próbować samodzielnie budować dobrobyt swojej grupy⁵⁶. Dla transmigrantów szkołą obywatelskości może być partycypacja w społeczności transnarodowej. Tę hipotezę potwierdzają badania Oliver i Torresa, również prowadzone w regionie Mixteca. Badacze zauważają, że [...] *mixteckie społeczności transnarodowe* [...] [budują] *inkluzyjną transnarodową oby-*

⁵⁴ B. Lisocka-Jaegermann, *Migranci latynoscy w Stanach Zjednoczonych*, [w:] *Migracje. Hiszpańskojęzyczna przestrzeń...*, s. 95.

⁵⁵ Do podobnego wniosku dochodzi Gil Martínez de Escobar, por.: *taż*, *Fronteras de pertenencia...*, s. 269.

⁵⁶ *Tamże*, s. 384.

watelskość, która przekracza granice państw narodowych i umożliwia inne formy oddolnego budowania obywatelskości⁵⁷.

Jak pokazują badania antropologów związanych z Metropolitarnym Uniwersytetem Autonomicznym w Iztapalapie, w sytuacji wykluczenia członkowie transnarodowych społeczności często samodzielnie dążą do podniesienia poziomu swojego życia. Ich działania skierowane są do wewnątrz poszczególnych społeczności, a zwłaszcza do społeczności pierwszej, z którą się identyfikują⁵⁸. Przedsięwzięcia podejmowane w tym celu mają miejsce również w San Ángel. W badanym pueblu udało się np. zorganizować zbiórkę funduszy, za które sfinansowano ogrodzenie kościoła.

Spółeczna i polityczna aktywność społeczności transnarodowych jest bogato opisana w literaturze socjologicznej i antropologicznej⁵⁹. Wiele opracowań dotyczy właśnie kolektywnych przekazów pieniężnych przesyłanych na rzecz pierwszej społeczności⁶⁰. „Inicjatywa Obywatelska 3 za 1” to rozpoczęty w 1999 r. program koordynowany przez Ministerstwo Rozwoju Społecznego Meksyku, polegający na publiczno-prywatnym finansowaniu przedsięwzięć ważnych z punktu widzenia danej społeczności⁶¹. Do każdego dolara wyłożonego przez emigrantów na prace prowadzone w ich miejscowości, rządy federalny, stanowy i lokalny (*municipio*) dokładają po dolarze. Zbiórki zinstytucjonalizowane w ramach programu „Inicjatywa Obywatelska 3 za 1” lub organizowane całkowicie oddolnie, jak ta w San Ángel, wymagają wysokiego kapitału społecznego i zaufania do osoby bądź instytucji, której migranci wpłacają pieniądze. Tęgo rodzaju przedsięwzięcie jest możliwe wyłącznie dlatego, że migranci przedkładają dobro wspólnoty nad indywidualny interes (oraz interes własnej rodziny), a także darzą swoje pueblo miłością⁶².

Migranci uczestniczący w inicjatywach takich, jak ta opisana powyżej, nie przestają identyfikować się ze wspólnotą i są świadomi obowiązków wynikających z członkostwa w niej. Lisocka-Jaegermann, pisząc o transnarodowych Meksykanach, zauważa, że tożsamość związana z pierwszą społecznością może przysłać tożsamość narodową⁶³. W społecznościach-córkach w USA powstają zrzeszenia osób pochodzących z meksykańskich puebli lub regionów⁶⁴. Czasem działalność polityczna sprawowana w ramach społeczności transnarodowej polega na jej zarządzaniu przez migrantów przebywających poza pierwszą społecznością. Dzieje się tak w sytuacji wyludniania się pierwszej społeczności⁶⁵. Charakterystyczne dla migrantów myślenie w kategoriach dobra wspól-

⁵⁷ D. Oliver Ruvalcaba, C. Torres Robles, *Excluidos y ciudadanos...*, s. 34-35.

⁵⁸ B. Lisocka-Jaegermann, *Migranci latynoscy...*, s. 96; R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*

⁵⁹ Por.: R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*; N. Wence, *El pequeño gobierno...*

⁶⁰ B. Lisocka-Jaegermann, *Migranci latynoscy...*, s. 97-98.

⁶¹ Programa 3x1 para Migrantes, SEDESOL, [online] http://www.sedesol.gob.mx/es/SEDESOL/Programa_3x1_para_Migrantes, 10 VII 2013.

⁶² R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*, s. 130.

⁶³ B. Lisocka-Jaegermann, *Migranci latynoscy...*, s. 99.

⁶⁴ *Tamże*, s. 96-97.

⁶⁵ N. Wence, *El pequeño gobierno...*; R. Gil Martínez de Escobar, *Fronteras de pertenencia...*, s. 109, 224.

nego i troska o tych, którzy „zostali w domu”, jest elementem transnarodowej kultury obywatelskiej. Jej wykształcenie pozwala na określenie społeczności transnarodowej mianem wspólnoty. Jak bowiem zauważa Wnuk-Lipiński, *kultywowanie cnót obywatelskich z luźnej zbiorowości ludzi tworzy wspólnotę*⁶⁶.

Wyrazem myślenia o dobrobycie transnarodowej wspólnoty jest wypowiedź Benjamína: *Benjamín: [W San Ángel] nie istnieje rząd. W jaki sposób tworzy miejsca pracy? W żaden. Może w dużych miastach, ale tu każdy jest sam. Jeśli jesteś w Stanach Zjednoczonych, starasz się wybudować sobie dom [w pueblu]. To świadome lub nieświadome tworzenie miejsc pracy, to wyraz tego, że mogą pomóc w ten sposób mojemu pueblu.*

Benjamín należy do nielicznych migrantów z San Ángel, którym udało się uzyskać w USA status rezydenta. Dzięki niemu, po pierwsze, ma dostęp do lepiej płatnej pracy niż ci, którzy nie mają pozwolenia na pobyt i pracę w USA, a po drugie, może regularnie odwiedzać San Ángel bez obaw o trudności z ponownym wjazdem do USA. Mówiąc, że w pueblu nie istnieje rząd, Benjamín wyraził opinię, że społeczność puebla doświadcza wykluczenia ze strony państwa meksykańskiego. Poprzez zlecenie budowy domu na zakupionej działce Benjamín jest w stanie dać zatrudnienie kilku mieszkańcom San Ángel. Działanie tego rozmówcy stanowi próbę oddolnego i samodzielnego budowania dobrobytu społeczności, poprzez przeciwdziałanie ekonomicznemu wykluczeniu jej członków.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszym artykule starałam się odpowiedzieć na pytanie, czy doświadczenie emigracji do USA – powodowanej wykluczeniem w kraju wysyłającym i wiążącej się z wykluczeniem w kraju imigracji – ma wpływ na obywatelskość migrantów. Prezentowane wyniki badań stanowią studium przypadku transnarodowej społeczności, wywodzącej się z regionu Mixteca w Meksyku. Emigracja z puebla San Ángel była konsekwencją ubóstwa, którego doświadczają jego mieszkańcy. Zarabiane przez migrantów pieniądze pozwalają na walkę z wielowymiarowym wykluczeniem, którego doświadczali oni oraz członkowie ich rodzin. Dzięki przesyłanym przez migrantów przekazom migracyjnym finansuje się np. edukację lub leczenie ich dzieci. Choć w USA migranci znajdują zatrudnienie, także doświadczają wielowymiarowego wykluczenia – są wykorzystywani przez pracodawców, nie uczestniczą w życiu społecznym w zamieszkiwanym miejscu, a jako nieobywatele są wykluczani z życia politycznego. Skrajnym rodzajem wykluczenia migranta jest jednak jego deportacja. Większość migrantów z Meksyku – przypadek San Ángel odzwierciedla ten trend – przebywa w USA bez wymaganych pozwoleń, co zwiększa prawdopodobieństwo ich deportacji (*deportability*). Fidel, jeden z migrantów, których historie omówiłam w niniejszym artykule, został deportowany po podjęciu próby uregulowania swojego statusu migracyjnego, przeżywszy 20 lat w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Zaproponowałam, by deportację postrzegać jako manifesta-

⁶⁶ E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia...*, s. 105.

cję suwerennej władzy państwowej nad cudzoziemcem. Decydując o jego wydaleniu, suweren redukuje jego egzystencję do „nagiego życia”, życia biologicznego, pozbawionego znaczenia politycznego. Deportacja stanowi manifestację zupełnej władzy, jaką suweren danego państwa ma nad cudzoziemcem przebywającym na jego terytorium, co zinterpretowałam jako jego redukcję do figury *homo sacer* opisanej przez Agambena. Jednostka, która doświadczyła deportacji, może tracić poczucie podmiotowości sprawczej, niezbędnej do wykształcenia obywatelskości⁶⁷. Przykład Fidela ukazuje jednak, że wcale tak być nie musi, po przyjeździe do San Ángel jest on aktywnym obywatelem.

Wykazałam również, że długotrwała walka o uzyskanie statusu rezydenta przyczyniła się w przypadku Fidela do zwiększenia znajomości przepisów prawnych. Edmund Wnuk-Lipiński zalicza znajomość prawa do poznawczego aspektu obywatelskości. *Per analogiam* można zaproponować hipotezę, że zaznajomienie się z amerykańskimi przepisami może wzbudzić zainteresowanie meksykańskim prawem. Trudno mówić o jednoznacznym oddziaływaniu migracji na behawioralny aspekt obywatelskości osób przyjeżdżających do San Ángel. Ich preferencje wyborcze – podobnie jak „niemobilnych” członków społeczności – kształtowane są przez lojalności dotyczące całych rodzin.

W artykule zauważyłam ponadto, że transnarodowi Meksykanie również w Meksyku bywają wykluczani z politycznego wyboru. Są oni bardzo mobilni; często mieszkają pod innym adresem niż widnieje na ich meksykańskim dowodzie osobistym. W czasie wyborów skutkuje to brakiem możliwości głosowania – wymagałoby od nich podróży do miejsca, w którym są zarejestrowani, lub głosowania w specjalnej komisji wyborczej, przeznaczonej dla osób zamieszkujących poza miejscem swojego zarejestrowania. W 2012 r. taka komisja znajdowała się w odległości półtorej godziny jazdy od San Ángel.

Odpowiedzią na wielowymiarowe wykluczenie, jakiego członkowie badanej społeczności doświadczają ze strony zamieszkivanych państw narodowych, jest budowanie transnarodowej obywatelskości. Moi rozmówcy identyfikują się ze społecznością San Ángel i uważają, że przynależność do niej wiąże się z obowiązkami wobec wspólnoty. Mieszkańcy współpracują czasem przy realizacji wspólnych celów. Często dzieje się tak podczas organizacji rzymskokatolickich świąt, kiedy w San Ángel wspólnie sprzątany i dekorowany jest kościół, przygotowane oraz serwowane jest jedzenie. Członkowie wspólnoty, którzy nie mieszkają w pueblu, finansowo wspomagają organizację takich świąt.

Nie tylko zatem pomoc ekonomiczna przesyłana w postaci indywidualnych przekazów pieniężnych między członkami rodzin umożliwia przetrwanie zmarginalizowanym meksykańskim społecznościom⁶⁸. Kolektywne przekazy pieniężne umożliwiają trwanie wspólnocie oraz jej reprodukcję w transnarodowej postaci. W transnarodowej społeczności również realizacja indywidualnych celów może prowadzić do budowania wspólnotowego dobrobytu. Dla przykładu, zlecenie przez migranta budowy domu w San Ángel zapewnia miejsca pracy mieszkańcom puebla. Jak bowiem pokazuje

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ F. Villagómez Porras, *Migracje z Meksyku...*, s. 109.

omówiony powyżej przykład jednego z rozmówców, Benjamin, mobilność migrantów podlega konwersji na kapitał ekonomiczny, niekoniecznie jedynie jego samego, ale także jego rodziny i wspólnoty. Udział migrantów w budowaniu dobrobytu jest jednak ograniczony, jeśli nie mają oni odpowiednich zezwoleń umożliwiających zamieszkanie i pracę na terytorium USA. Wzrost liczby deportacji oraz surowsze kontrole na amerykańskiej granicy znacznie ograniczyły mobilność migrantów⁶⁹, przyczyniając się do pogorszenia ich sytuacji ekonomicznej. Natomiast migranci przebywający w USA rezygnują obecnie z opuszczenia terytorium Stanów Zjednoczonych, z obawy przed trudnościami podczas przekraczania zielonej granicy w drodze powrotnej⁷⁰. Chociaż wielu z nich partycypuje w życiu transnarodowej społeczności, uczestnicząc w kolektywnych przekazach pieniężnych, nie mogą być fizycznie obecni podczas ważnych obrzędów rytualnych w pierwszej społeczności. San Ángel jest punktem odniesienia dla wszystkich członków transnarodowej społeczności i dlatego partycypacja w nich jest istotnym elementem behawioralnego aspektu transnarodowej obywatelskości⁷¹. Badania prowadzone w USA przez zespół Alejandro Portesa wśród Kolumbijczyków, Dominikańczyków i Salwadorczyków wykazały, iż odpowiednio 13,5%, 19,5% i 16,2% z nich regularnie podróżowało do kraju pochodzenia, aby uczestniczyć w odpuście organizowanym w pierwszej społeczności⁷², a większość osób zaangażowanych w transnarodowe przedsięwzięcia stanowili migranci od wielu lat mieszkający w USA, z których wielu nabyło amerykańskie obywatelstwo⁷³. Regulacja statusu migracyjnego mobilnych osób pochodzących z San Ángel umożliwiłaby zapewne pełniejsze uczestnictwo we wspólnocie transnarodowej. Jak natomiast wynika z badań Portesa, podwójne obywatelstwo umożliwia integrację w kraju imigracji oraz pozwala podtrzymać lojalność wobec społeczności, z których pochodzą⁷⁴.

BIBLIOGRAFIA

- Agamben G., *Homo sacer. Suwerenna władza i nagie życie*, przeł. M. Salwa, Warszawa 2008.
- Anacka M. i in., *Etnosondażowe podejście do badania migracji jako procesu społecznego*, [w:] *Mobilność i migracje w dobie transformacji. Wyzwania metodologiczne*, red. P. Kaczmarczyk, Warszawa 2011.
- Bellah R.N. i in., *Słottoności serca. Indywidualizm i zaangażowanie po amerykańsku*, przeł. D. Stasiak, P. Skurowski, T. Żyro, Warszawa 2007, *Współczesna Myśl Humanistyczna. Cywilizacja Amerykańska*.

⁶⁹ D.A. Boehm, *Intimate Migrations...*, s. 18.

⁷⁰ A. Portes, *Un diálogo Norte-Sur...*, s. 656.

⁷¹ O znaczeniu odpustów i innych obrzędów dla tożsamości członków społeczności por.: B. Lisocka-Jaegermann, *Migranci latynoscy...*, s. 99.

⁷² A. Portes, *Un diálogo Norte-Sur...*, s. 660.

⁷³ *Tamże*, s. 661.

⁷⁴ *Tamże*, s. 658.

- Boehm D.A., *Intimate Migrations. Gender, Family, and Illegality among Transnational Mexicans*, New York 2012.
- Boehm D.A. i in., *Children, Youth and the Everyday Ruptures of Migration*, [w:] *Everyday Ruptures. Children, Youth and Migration in Global Perspective*, red. C. Coe i in., Nashville 2011.
- Bukowska X., Wnuk-Lipiński E., *Obywatelskość à la polonaise – czyli jakimi obywatelami są Polacy?*, „Nauka” 2009, nr 1.
- Chwieduk A., Schmidt J., *Metodologia badań*, [w:] *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, red. M. Buchowski, J. Schmidt, Poznań 2012, *Poznańskie Studia Etnologiczne*, 10.
- Código Federal de Instituciones y Procedimientos Electorales, Cámara De Diputados Del H. Congreso De La Unión, México 2008, [online] <http://ife.org.mx/archivos2/Normateca/COFIPE.pdf>.
- Dreby J., *The Burden of Deportation on Children in Mexican Immigrant Families*, „Journal of Marriage and Family” 2012, Vol. 74, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.00989.x>.
- Espacios y transnacionalismo*, red. D. Hiernaux, M. Zárata, México 2008, *Colección Estudios Transnacionales*.
- Gil Martínez de Escobar R., *Fronteras de pertenencia. Hacia la construcción del bienestar y el desarrollo comunitario transnacional de Santa María Tindú, Oaxaca*, México 2006, *Colección Estudios Transnacionales*.
- Hammersley M., Atkinson P., *Metody badań terenowych*, przeł. S. Dymczyk, Poznań 2000.
- Haviland W., *Cultural Anthropology*, Fort Worth 1999.
- Kearney M., *Lo local y lo global: La antropología de la globalización y el transnacionalismo*, [w:] *Espacios y transnacionalismo*, red. D. Hiernaux, M. Zárata, México 2008, *Colección Estudios Transnacionales*.
- Kearney M., *El poder clasificador y filtrador de las fronteras*, [w:] *San Juan Mixtepec. Una comunidad transnacional ante el poder clasificador y filtrador de las fronteras*, red. F. Besserer, M. Kearney, México 2006, *Colección Estudios Transnacionales*.
- Levitt P., *The Transnational Villagers*, Berkeley 2001.
- Levitt P., Lamba-Nieves D., *Social Remittances Revisited*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2011, Vol. 37, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.1080/1369183X.2011.521361>.
- Lisocka-Jaegermann B., *Migranci latynosczy w Stanach Zjednoczonych*, [w:] *Migracje. Hiszpańskojęzyczna przestrzeń. Trzy kontynenty*, red. J.E. Zamojski, Warszawa 2007, *Migracje i Społeczeństwo*, 13.
- Nowak P., *Postowie*, [w:] G. Agamben, *Homo sacer. Suwerenna władza i nagie życie*, przeł. M. Salwa, Warszawa 2008.
- Oliver Ruvalcaba D., Torres Robles C., *Excluidos y ciudadanos. Las dimensiones del poder en una comunidad transnacional mixteca*, México 2012, *Colección Estudios Transnacionales*.
- Passel J., Cohn D., Gonzales-Barrera A., *Net Migration from Mexico Falls to Zero – and Perhaps Less*, Washington 2012.
- Peutz N., De Genova N., *Introduction*, [w:] *The Deportation Regime. Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, red. N. Peutz, N. De Genova, Durham 2010.

- Portes A., *Un diálogo Norte-Sur: el progreso de la teoría en el estudio de la migración internacional y sus implicaciones*, [w:] *El país transnacional. Migración mexicana y cambio social a través de la frontera*, red. M. Ariza, A. Portes, México 2007, *Colección Desarrollo y Migración*.
- Programa 3x1 para Migrantes, SEDESOL, [online] http://www.sedesol.gob.mx/es/SEDESOL/Programa_3x1_para_Migrantes.
- Raciborski J., *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2011.
- Radziwinowiczówna A., *Children of Sánchez 50 Years Later: Agency of Transnational Children*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2014, nr 3.
- Romero Frizzi M. i in., *Oaxaca: Su tierra y su gente*, México 2010.
- Simansky J., Sapp L.M., *Immigration Enforcement Actions: 2011*, Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, Washington 2012, *Annual Report*, [online] http://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/immigration-statistics/enforcement_ar_2011.pdf.
- Tocqueville de A., *De la démocratie en Amérique*, Bruxelles 1835-1840.
- Villagómez Porras F., *Migracje z Meksyku do Stanów Zjednoczonych*, [w:] *Migracje. Hiszpańskojęzyczna przestrzeń. Trzy kontynenty*, red. J.E. Zamojski, Warszawa 2007, *Migracje i Społeczeństwo*, 13.
- Wence N., *El pequeño gobierno. Una comunidad transnacional mixteca en la lucha por conservar su gobernabilidad*, México 2012, *Colección Estudios Transnacionales*.
- Wnuk-Lipiński E., *Socjologia życia publicznego*, Warszawa 2006, *Wykłady z Socjologii*, 3.

Mgr Agnieszka RADZIWINOWICZÓWNA – doktorantka w Zakładzie Antropologii Społecznej w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, w którym ukończyła studia magisterskie. Jest również absolwentką Instytutu Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW. Pracuje w Ośrodku Badań nad Migracjami UW. W 2012 r. była stypendystką Ministerstwa Spraw Zagranicznych Meksyku. Prowadzi badania nad konsekwencjami wymuszonych migracji powrotnych ze Stanów Zjednoczonych Ameryki.